

piše, da je Franc Ksaver Caminoli II. živel l. 1816 v hiši št. 109 (današnja Slovenska ul. 7) ne pa Graška cesta, kjer bi naj živel že Jožef Caminoli I., za katerega vemo, da je imel hišo št. 100 (Gosposka 28). Graška ulica je tekla izven mestnega obzidja v smeri proti Gradcu in ni imela 109 hišnih števil. Mestne hiše so bile oštevilčene ne oziraje se na ulice znotraj mestnega obzidja do l. 1876, ko je občina odredila ulično oštevilčenje hiš, ki velja še danes. Zaradi tega

je postavljaj Korošec lego kositrarnice v bližino Graške ceste ob vzhodno stran mestnega obzidja. Iz podatkov zemljiške knjige in knjige meščanov pa je razvidno, da je moral biti tim. Caminolijev stolp in kositrarnica v severni črti mestnega obzidja ob današnji Gregorčičevi ulici.

Pri iskanju arhivskih podatkov mi je ljubeznivo pomagal prof. Antoša Leskovec, arhivski svetovalec v PAM, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

MATEVŽ LANGUS IN ČOPOV TER KORYTKOV NAGROBNIK

EMILIJAN CEVC

Dne 6. julija 1835 je Matija Čop utonil v Savi pri Tomačevem. Pokopali so ga pri Sv. Krištofu ob levem zidu pokopališča, blizu groba Valentina Vodnika.

Malo manj kot tri leta pozneje, 24. marca 1838, je prinesel »Illyrisches Blatt« tale oklic:

GRABMAHL

des

Mathias Zhóp.

»Mehrere Freunde unseres ausgezeichneten Landsmannes, Mathias Zhóp, haben beschlossen, ihm ein Denkmahl zu errichten. Die zur Deckung der diesfälligen Kosten eröffnete Subscription hatte bis nun einen günstigen Erfolg. Entfernte Freunde des Verewigten, und sonstige Vaterlandsfreunde, die sich diesem Unternehmen anzuschliessen geneigt sehn dürften, werden in Kenntniss gesetzt, dass die diessfälligen Beiträge in der Buchhandlung des Herrn Ignaz Edlen von Kleinmayr oder beim Herrn Michael Pregel, Verwalter der D. O. R. Commenda Laibach, subscribirt und erlegt werden können. Zur Berathung über die Form dieses Monuments wird am 29. April 1838, Vormitags um halb elf Uhr, im Saale des D. O. R. Hauses eine Versammlung Statt finden, zu welcher alle Herren Subscribenten eingeladen werden. Sollte ein grösserer Betrag einfließen, als der, welcher zur Errichtung dieses Denkmahls benöthiget wird, so wird er zur Renovierung des Vodnik- und Linhart'schen Grabmahles verwendet werden.«

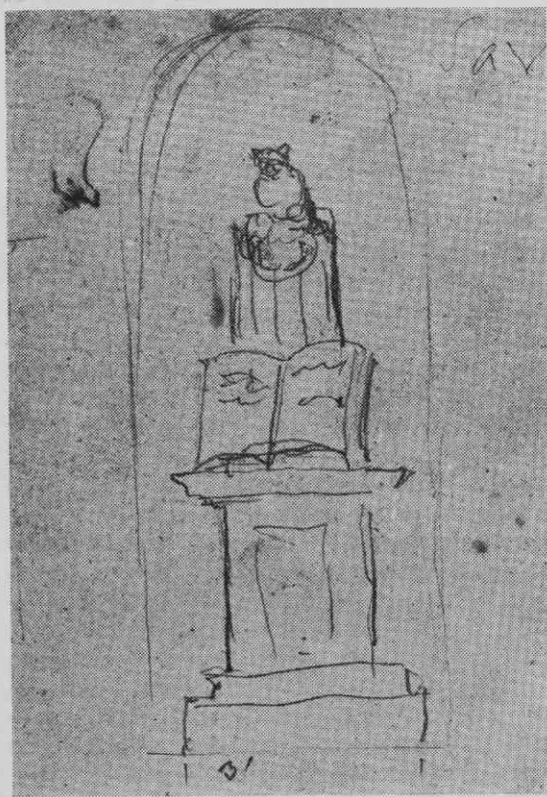
V zgodnji spomladi, vsaj v začetku marca 1838, se je torej sprožila in prinesla že tudi prve prispevke misel, da bi profesorju Čopu

postavili primeren nagrobni spomenik.¹ Samo ugibamo lahko, kdo vse so bili tisti Čopovi prijatelji, ki so sprejeli ta sklep, a gotovo so bili med njimi Prešeren, Andrej Smole, Miha Kastelic, bržčas tudi Fidelis Terpinc in še kdo, organizator celotne akcije pa je bil oskrbnik ljubljanske križniške komende in za slovensko kulturo vneti Mihael Pregel.² Zato so za posvetovanje o obliki spomenika tudi izbrali dvorano križniške komende, za čas pa nedeljo 29. aprila ob pol enajstih. Udeležili so se ga pač vsaj Čopovi najbližji prijatelji. In med temi smemo slutiti tudi slikarja Matevža Langusa.

Da sta si bila Čop in Langus zelo blizu, smemo sklepati po izročilu, po sorodnem značaju in po spletu življenjskih okoliščin. Oba umirjena in življenjskemu vrvežu odmaknjena značaja sta se ogibala glasnih gostilniških družb in se posvečala predvsem svojemu delu; povezovala ju je zaljubljenost v Italijo in antiko, klici žive sedanjosti pa ju niso privabljali. Združevala ju je vera v umetnost in imela sta skupne prijatelje, med katerimi so bili najvidnejši pesnik Prešeren, profesor Karel Schulz-Strasznicki, dr. Jancz Nep. Oblak, Fidelis Terpinc itd. Gotovo je Čop Langusa večkrat obiskal doma in v ateljeju, kjer ga je prijatelj tudi portretiral, za toplo razpoloženje pa je skrbela slikarjeva duhovita in izobrazena soproga Ana; tej je Prešeren iz Celovca prav po Čopu sporočil celo posebne pozdrave. Razen tega je Langusa in Čopa povezovalo tudi poznanstvo z Baragovo sestro Antonijo, poročeno Hoffern, ki je leta 1830 ovdovela. Lepa, dasi ne premožna vdova je veljala kot Čopova zaročenka, a poroki je nasprotovalo Antonijino sorodstvo, nato pa je posegla vmes še profesorjeva nadna smrt.

Med zbranimi v križniški dvorani je bil Langus edini, ki je bil likovno razgledan. Prešeren in Kastelic sta prevzela skrb za besedilo na nagrobniku, oblikovni osnutek spomenika pa je napravil Langus.

V Langusovi skicirki, ki jo hrani Narodna galerija v Ljubljani (inv. št. 139), najdemo na hrbtni strani osmega lista ob risbi glave brkatega moža in osnutka Križanja na levi skopo skico Vodnikovega nagrobnika, desno od te pa prvo idejno skico za Čopov nagrobnik (sl. 1). Vse je risano s svinčnikom in v naglici, kakor bi se ideja obličila sredi pogovora ter se sproti prelivala v prvi risani osnutek. Pri Vodnikovem spomeniku je Langus nakazal samo kanelirani steber s šteta-
stim poljem za napis in na vrhu približno obrisno linijo kapitela. Je mar hotel s to skico reči, da bi nekaj podobnega morali postaviti tudi Čopu? — Pač pa vsebuje risba Čopovega nagrobnika že vse značilnosti poznejše realizacije. Spomenik naj bi stal v polkrožno zaključeni niši. Nad stopničastim postamentom se dviga njegov prizmatični del, podoben antični ari s profilirano krilno ploščo; v njegovem osrednjem pravokotnem polju naj bi bil bržčas prostor za biografski del napisa. Nad tem glavnim delom se dviga odlomljen

Slika 1

Langusova idejna skica za Čopov nagrobnik (Narodna galerija, skicirka inv. št. 139)

kaneliran steber, na čigar vrhu sedi sova, pod njo pa se preveša čez odlom stebra kača, ki grize lastni rep. Pred stebrom je odprta velika knjiga, na kateri naj bi bili bržčas vklesani (na risbi z vijugami nakazani) spomin-
skicirka je bržčas krožila med prijatelji, ki so idejo odobrili in nato Langusu zaupali nalogo, naj izriše dokončno predlogo. Risba le-
te se sicer ni ohranila, a nagrobnik sam, kakršnega so leta 1840 postavili, potrjuje Langusovo avtorstvo (sl. 2).

Vse kaže, da je Langus skiciral ta še vedno v popolnoma klasicističnem duhu pojmovani spomenik kar v križniški dvorani med pogovorom in izmenjavi misli o njegovi obliki. Skicirka je bržčas krožila med prijatelji, ki so idejo odobrili in nato Langusu zaupali nalogo, naj izriše dokončno predlogo. Risba le-
te se sicer ni ohranila, a nagrobnik sam, kakršnega so leta 1840 postavili, potrjuje Langusovo avtorstvo (sl. 2).

Izklesan je iz črnega kamna. Pravokotna baza je bogato profilirana v obliki padajoče karnise, po katere »zvončastem« delu se vrste lovorovi listi. Prizmatični glavni del ima poglobljeno pravokotno polje s prisekanimi ogli, namenjeno za napis. Krilna plošča je klasično profilirana, na tej pa stoji na kvadratni plinti odlomljen kaneliran steber s profilirano bazo; poševno se ovija okoli stebra vitica z bršljanovimi listi. Vrh stebra je stala nekoč na odprti knjigi sova, čez njegov odlomljeni rob pa se preveša v lastni rep zagrizena kača, ki se je nekoč izvijala izza knjige. Sova in knjiga sta izginili ob prenašanju spomenika na Navje.

Glavna zamisel je torej enaka kot na Langusovi skici, le odprta knjiga je prešla na vrh stebra pod sovo. Biografski in slavlilni napis sta vklesana skupaj na prizmatičnem delu nagrobnika v bohoričici z latinskimi črkami.

Stilno se nagrobnik podreja klasicistični oz. empirski oblikovni formuli, kar velja tudi za njegovo simboliko. Odbiti steber pomeni nasilni konec plemenitega življenja, sova učenost in kača nesmrtnost (predvsem v pomenu nesmrtnega spomina), bršljan pa je, podobno kot lovor, častni venec. Pri Germanih so njegovi vedno zeleni listi bili posvečeni mrtvim, tu pa moramo misliti na bršljanov venec, kakršnega so podeljevali v starih Atenah pesnikom, katerih tragedije so zmagale pri Dionizovih gledaliških igrah.

Proporcionalno je spomenik izpeljan v zlitem rezu; njegovo sorazmernost moti le malce predaleč segajoča krilna plošča glavnega dela. Gre torej za tip nagrobnika, kakršnega je Langus lahko spoznal v Italiji, še prej pa

Slika 2
Čopov nagrobnik na ljubljanskem Navju (sova in knjiga na vrhu zdaj manjkata)

na dunajskih pokopališčih, kjer se je ta forma ohranjala vse do srede 19. stoletja. Simbolično spremljavo mu je lahko kdo narekoval. Morda Prešeren? Bršljanov venec — največje veselje meji na tragičnost; mladostni ogenj, ki človeka tudi izpodkoplje in uniči; knjiga, ne do konca prebrana ...

Skicirko, v kateri je risba Čopovega nagrobnika, je Langus uporabljal, kakor vse kaže, v letih 1838—1841, na žalost pa je med vsemi drugimi najtežje časovno natančneje določljiva. Razen tega vemo, da je slikar hkrati uporabljal po več risank; zdaj je segel

po tej, zdaj po drugi, kakor so mu ravno prišle pod roko ali kjer je bila še kakšna prazna stran,³ zato ni mogoče vseh razvrstiti v kontinuirano zapovrstnost.

Preden se poslovimo od Langusovega in Čopovega prijateljstva, pogledimo še v risanko z inv. št. 136, ki ji na žalost ne moremo določiti spodnje časovne meje, da pa jo je slikar porabljal še leta 1839, razvidimo iz vrste risbic in skic za nagrobnik tega leta umrlih Ovsenekovih dečkov, za katerega je zložil Prešeren znane verze »Jasni so in srečni b'li ...« Druge risbe so časovno manj do-

ločljive, ker gre predvsem za kopije po cerkvenih slikah drugih slikarjev in za nekatere Langusove lastne nabožne kompozicije. Pritezata pa nas dve portretni risbi nekega mrtveca: prva, ki je bolj skicozna in s katero slikar očitno ni bil zadovoljen, je na listu 9 ob risbah dveh layeresknihih židovskih figur, druga, krepkeje izrisana, pa je na desni zgoraj na strani 7 ob risbi lestenca in skici leve roke (sl. 3 in 4).

Kóga ti risbi predstavljata?

Z vso previdnostjo in le kot hipotezo naj zapišem: morda gre za risbo prijatelja Čopa na mrtvaškem odru.

Gotovo je tudi Langusa Čopova nenadna smrt pretresla kot Prešerna in prenekateroga kulturnega Ljubljančana, pa je želel ohraniti tudi podobo mrtvega Čopa, potem ko je, menda celo večkrat, portretiral živega. A živega je zajel vedno en face, tu pa je pred nami glava umrlega v strogem profilu, kar zelo otežuje primerjanje. Misel, da gre za posmrtno portretno risbo Čopa, bi potrjevala frizura z zalisci, dasi je ta nakazana le s skopimi črtami in se zde lasje nekoliko redkejši kot na oljnem portretu, ki je kakih deset let starejši.⁴ Še bolj prepričljiv se mi zdi spodnji del obraza z značilno oblikovanimi ustnica-

Slika 3

Domnevna prva Langusova risba umrlega Matija Čopa (Narodna galerija, skicirka inv. št. 136)

Slika 4

Domnevna druga Langusova risba umrlega Matija Čopa (Narodna galerija, skicirka inv. št. 136)

mi in izrazitimi ustnimi koticiki, z močnimi črtama od nosu do ust in z okroglo brado. Le nos se zdi na pravem portretu lahko ukrivljen, medtem ko je na risbi ravno zapotegnjen; ker risba ni senčena, je ta del obraza nekoliko nejasen in nedodelan. Če pa primerjamo nos na litografskem posnetku, ki ga je leta 1838 napravil dunajski litograf Blau za Korytika⁵ — po Langusovem oljnem portretu — potem tudi razloček v obliki nosu izgine. Vsekakor sta Langusovi risbi tolikanj vabljeni, da je vredno nanju opozoriti, dokončno odločitev pa moramo prepustiti času in natančnejšim analizam.⁶

Risbi sta na prvih straneh risanke, kar kaže, da je bila ta tedaj še precej neporisana. Risba starcev na listu 9 je nastala mnogo pozneje, ko se je risanka že napolnila in je zato slikar potegnil novo risbo kar čez starejšo portretno skico, ki jo je bil kot nezadovoljivo nehal izpopolnjevati že po začetnih obrisih.

Dne 26. marca 1851 je zapisal Bleiweis v Novicah (str. 63 — »Zastran Linhartoviga nadgrobniga spominka«) takole:

»Naš slavni, léta 1795 umerli rojak Linhart, kteriga dela časti učeni svet kakor se tudi prost kmetič nad njim veseli, ki pozna njegovo ‚Županovo Micko‘ in njegoviga ‚Matička‘, počiva pri sv. Krištofu na Ljubljanskim pokopališču pod nagrobnim kamnom, kteri je bil léta 1840 popravljen. Naš verli domorodec, mnogospoštovani g. Mihael Prégl, oskerbnik Križanske komende v Ljubljani, je začel v létu 1838 nabéro za Čopov spominek, kteriga mu je v létu 1840 krasno postavil, ob enim je iz dohodkov te nabire spominek Vodnika in Linharta, ki vsi blizu skupej počivajo, popravit. Takrat je Prešern, na kteriga grob v Krajnju bo tudi kmalu spominek postavljen, sledečo nadgrobnico nadpisal... Ta nadgrobnica in celi nadpis sta v 10 letih tako obledila, da potrebuje poprave.

Gosp. Pregl nas je unidan te potrebe opomnil: naj bi se ob enim, ko se bo Prešernu spominek postavil, tudi popravit Linhartov. Blagi nasvet zasluži, da ga spolnemo. Poprava stariga prostiga ne bo veliko stroškov prizadjala; če bi se pa po darovih mnogih rodoljubov več denarja nabralo, bi se utegnil *nov* spominek postaviti, enak Čopovimu in Vodnikovimu.

Po nasvetu g. Pregelna povabimo tedaj vse rodoljube: naj blagovolijo pripomoči k temu domorodnemu namenu!

Gosp. Pregl je podaril 2 gold.

Dr. Bl. (je podaril) 2 gold.«

Leta 1858, 20. oktobra, pa je Pregel v Novicah (str. 335) še sam poudaril: »Naredil sem

— grob rajncemu Čopu s pomočjo daril in popravil sem o tisti priložnosti Vodnikov in Linhartov spomenik na pokopališču pri Sv. Krištofu. S tem pa niso bili dovoljni darovavci, dasiravno sta bila slavna rojaka še v živem spominu; kaj bi šele bilo, če bi kdo hotel spomenike v davnem času popravljati. — Mihael Pregel.«

Komentator v Kidričevem »Prešernovem albumu«⁷ je zapisal celo misel, da Vodnikovega in Linhartovega spomenika niso samo popravili, marveč kar scela na novo postavili; Linhartovega so — spet na Preglovo pobudo! — leta 1851 vnovič popravili.

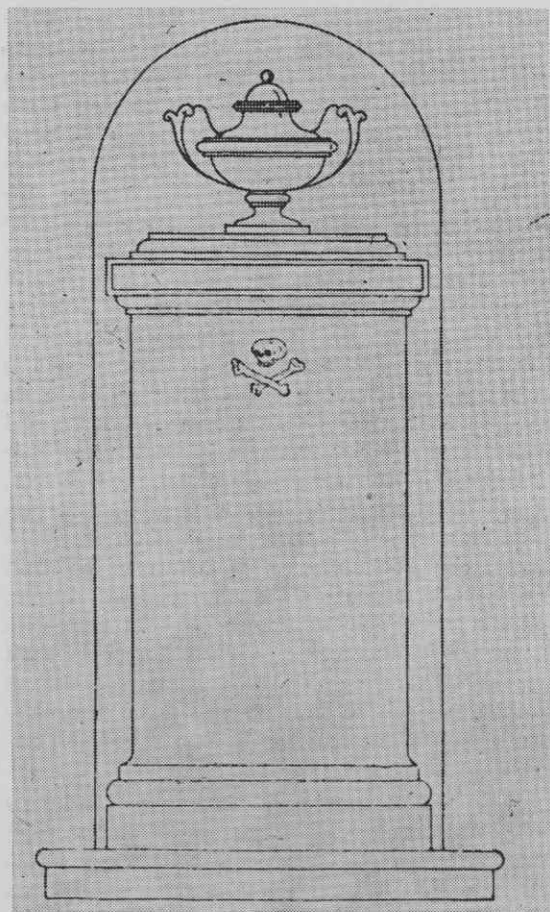
Vodniku so spomenik postavili že v letu njegove smrti 1819, opremili pa so ga le z latinskim napisom:⁸ VALENTINO VODNIK / SLAVO-CARNIOLO / VI. IDIBVS IANVARIII / SEXAGENARIO / VITA FVNCTO / AMICI POSVERVNT MDCCCXIX. — Na pravokotnem podstavku z vgraviranimi palmnimi viticami se dviga kaneliran steber z volutnim kapitelom in festonom in na tem stoji (ali bolje: je stala) iz železa vilita žara, ovita s kačo — torej spet motiv, ki ga je ponovil tudi Čopov nagrobnik. Na ščitastem polju je bil citirani latinski napis, medtem ko je bil ščit na drugi strani stebra spočetka bržčas prazen. Med ščitoma visi na obeh straneh navzdol obrnjena goreča bakla, pretaknjena skozi lovorov venec. — Tudi ta spomenik je tipičen primerek klasicističnega nagrobnika, kar eden od mnogih podobnih, razpostavljenih po evropskih pokopališčih. Njegov glavni pobudnik bi utegnil biti, kljub predsmrtni bolehnosti, baron Žiga Zois, o projektantu pa ne vemo ničesar, razen če bi pomislili na slikarja Vincenca Dorfmeistra, s katerim je bil Vodnik prijatelj.⁹ Podoba je, da so leta 1839 steber zasukali in na prazni ščit vklesali slovenski napis, latinskega pa obrnili k steni. Tako rešitev je slutil tudi Steska, le da zaradi tedanje impostacije nagrobnika v stenski niši ni opazil, da je zadaj latinski napis še ohranjen¹⁰. Po črkah in delilnih črtah med besedilom novega napisa vidimo, da ga je vklesal isti kamnosek kot napis na Čopovem spomeniku, oblikovne sorodnosti pa hkrati dokazujejo, da je Langus zasnoval Čopov nagrobnik res ob misli na Vodnikovega, kakor smo namignili že ob bežnem zarisu v umetnikovi risanki.

Podobna je bila tudi predelava Linhartovega spomenika, ki je po obliki mnogo bolj preprost. Na visokem postamentu je v okviru iz sivega kamna vdelana črna marmorna plošča z latinskim in slovenskim besedilom. Na prekladi okvira sta izklesani prekržani bršljanovi vejici, vrh pa zaključuje konzolna

greda, nad katero je posnet motiv poenostavljenega trikotnega čela in trikotnih akroterijev ob straneh, podoben profilu antičnega sarkofaga.

Tudi Linhartov nagrobnik ni bil na novo postavljen. Zdi se, da so obrnili le napisno ploščo, ker niso bili zadovoljni s starim napisom, zaplombirali vdolbino, v katero je bila nekoč zasidrana železna ročica, ki je vezala ploščo s steno ozadja, ter vklesali nov latinski in Prešernov slovenski napis iz slavnih verzov. Tudi tu so črke in delilne črte enake kot na Čopovem in Vodnikovem nagrobniku. Morda so tedaj spremenili tudi vrh nagrobnika — če se to ni zgodilo šele leta 1851? — vsekakor pa ta del s kamnoseško trdo obdelavo ne vzbuja vtisa, da bi bil še iz konca 18. stoletja, torej iz leta Linhartove smrti 1795.

Ne moremo pa reči, da bi bil tudi pri teh predelavah Langus aktivno sodeloval, kakor velja to za Prešerna, ki je Linhartu zložil verze in za Vodnika izbral ustrezno kitico iz njegove pesmi »Moj spominek«.

Slika 5

Izbrisana predloga za nagrobnik Emila Korytko (Ljubljana, NUK)

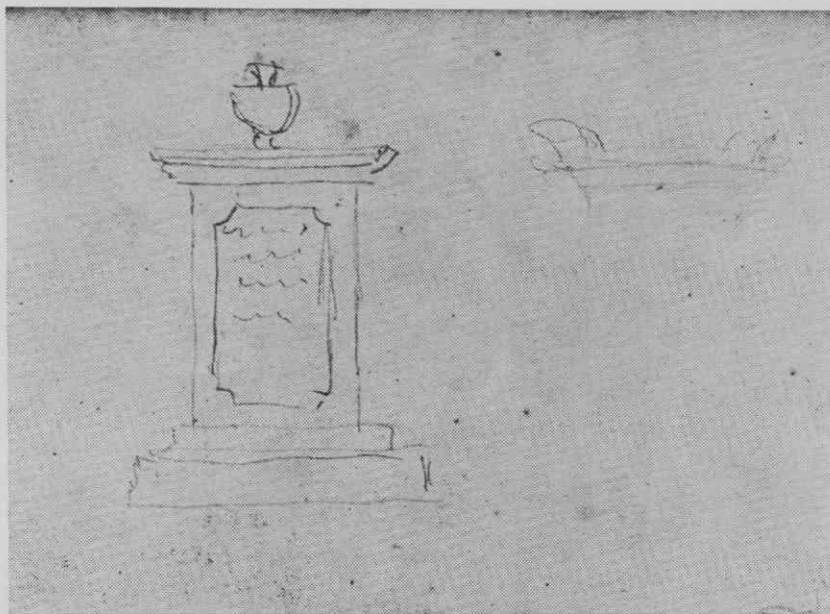
Leta 1839, 31. januarja, je umrl v Ljubljani kot poljski rodoljub internirani Emil Korytko. Za slovensko narodopisje zaslužnemu možu in prijatelju sta poskrbela dovoljenje za slovesen pogreb njegov rojak, prav tako političen pregnanec Boguslav Horodyński, in Prešeren, ki se je najbrž potrudil tudi za napravo spomenika na grobu pri Sv. Krištofu, blizu Vodnikovega in Čopovega groba. Ker se je bil Langus izkazal že pri načrtih za Čopov nagrobnik, so ga najbrž povabili, naj oblikuje tudi Korytkovega, za katerega sta prispevala Horodyński poljski biografski napis, Prešeren pa nemške verze. Napisa so vklesali v dekorativni kurzivi.

Ohranjena je suhoparna, obrtniško korektna risba kot predloga za kamnoseka¹¹ (sl. 5). Narisan je prizmatičen blok s klasično bazo in bogato profilirano krilno ploščo, na kateri stoji klasicistična žara. Nad napisom, ki ni nakazan, naj bi bila izklesana v reliefu lobanja s prekrizanima kostema.

Tudi za to kompozicijo nam nudi podobno, le da v proporcih mnogo skladnejšo skico Langusova risanka (Narodna galerija, inv. št. 140, hrbtina lista 4). Kaže nam preprost, a plemenito oblikovan podstavek v obliki antične are na stopničasti bazi; na vrhu ima krilno ploščo z žaro (sl. 6). Očitno je, da je Langusova idejna skica botrovala tudi na čisto izrisani predlogi, le da je ta — pač zaradi napisov — spremenila mersko razmerje v korist višine. Zraven te skice je začel Langus risati še drugo varianto z akroteriji na vrhu krilne plošče, sredi dela pa je to zamisel zavrgel ter se lotil tretje, originalnejše kompozicije: na podstavku počiva podolžna prizmatična klada s krilno ploščo, nad to pa se dviga dokaj strma piramida z ovalnim poljem v sredi, ki je bilo namenjeno najbrž za namestitev reliefnega grba (sl. 7).

Realiziran pa je bil načrt, za katerega nimamo risane predloge, a je zelo verjetno, da se je prav tako oprl na Langusov načrt, hkrati pa je tako podoben Linhartovemu, da je bila že zapisana misel o istem avtorju obeh¹² (sl. 8). Iz temnega kamna izklesani nagrobnik je pravokotna plošča, postavljena na visok podstavek; sestavljena je iz malce širšega spodnjega dela s Prešernovimi nemškimi verzi in skoraj kvadratnega zgornjega dela s poljskim biografskim napisom v poglobljenem polju, pod katerim se vrtinči kača. Nad poljskim napisom je v ovalu Korytkov plemiški grb: tri zvezdasto prekrizana kopja. Sarkofagni zaključek z gredo in konzolami je podoben kot na Linhartovem nagrobniku.

Od elementov z znanih Langusovih idejnih skic je ostal le oval za reliefni grb. Da

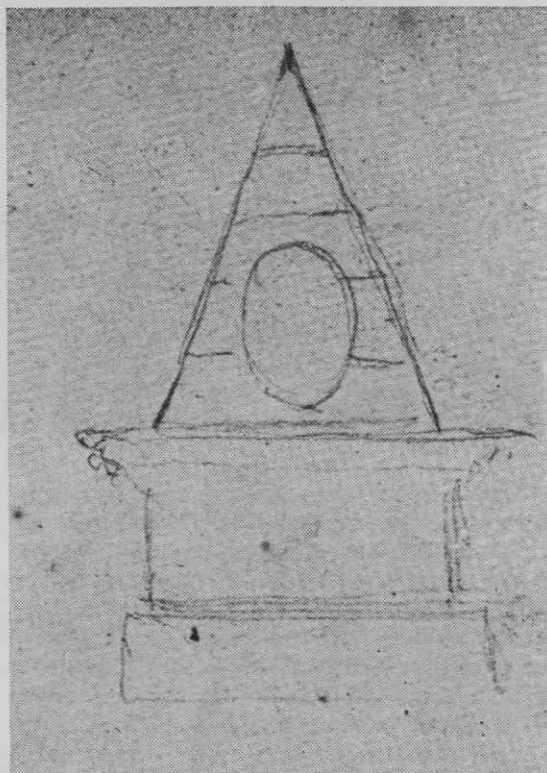
Slika 6
Langusova idejna skica za
Korytkov nagrobnik (Na-
rodna galerija, skicirka inv.
št. 140)

pa je sarkofagne akroterijske motive porabljal tudi Langus, dokazujeta tudi skici za neki drugi nagrobnik v risanki inv. št. 136 (list 59). Zato je blizu misel, da je tudi realizirana oblika Korytkovega nagrobnika nastala po Langusovem načrtu, dasi zanjo nimamo ohranjene risbe.

Risanko inv. št. 140, v kateri so risbe za Korytkov spomenik, je porabljal Langus nekako v letih 1836—1839. To je ena tistih risank, ki je časovno med najbolj določljivimi. Izidor Cankar¹³ jo (pod št. VI. in staro galerijsko inv. št. 953) postavlja spet v čas kmalu po slikarjevi vrnitvi iz Rima, številne risbe Bleda in Begunj z okolico pa kažejo, da je Langus začel porabljati risanko najbrž šele leta 1836. Za to leto namreč piše kustos ljubljanskega Deželnega muzeja, Henrik Freyer, v svojem dnevniku, da je 19. julija srečal Langusa in njegovo soprogo pri gradu Kamnu — risbe gradu Kamen so v skicirki! — in nato zvečer skupaj z njim občudoval slike v begunjskem gradu.¹⁴ Vsekakor pa je slikar porabljal prazne liste te risanke tudi pozneje, tako tudi leta 1839.

Komentator v »Prešernovem albumu« ugotavlja tako ob Čopovem kot ob Korytkovem nagrobniku, da njunih projektantov ne poznamo. Zdaj lahko za Čopovega z gotovostjo, za Korytkovega pa z veliko verjetnostjo zapišemo, da ju je projektiral slikar Matevž Langus. Skupaj z Vodnikovim in Linhartovim sta lepa dokumenta prevladujočega, dasi zapoznelega klasicističnega okusa, a tudi zavesti tedanjega ljubljanskega kulturnega kroga. Ne vemo pa zatrdno, kdo je nova na-

grobnika izklesal in starejšega Vodnikovega in Linhartovega prenovil. Upravičeno bi smeli najprej pomisliti na kamnoseško delavnico Ignacija Tomana, ki je imela v svoji stroki v tedanji Ljubljani največji ugled.

Slika 7
Druga varianta Langusove idejne skice za Korytkov
nagrobnik (Narodna galerija, skicirka inv. št. 140)

Slika 8
Nagrobnik Emila Korytka
na ljubljanskem Navju

Danes so vsi ti in drugi nagrobniki depnirani v razpadajočem stanju na ljubljanskem Navju, kamor so jih prenesli ob opustitvi pokopališča Sv. Krištofa. A kar je nekoč poskusila reševati pieteta nekaterih mož, posnemovalcev Mihaela Pregla, in Plečnikova spoštljiva arhitekturna ureditev, je danes ujeto v zobato kolesje hlastavega »napredka« — v smrad in hrup bližnjega parkirišča tovornih avtomobilov in sosednjih razmetanih dvorišč; »kulturne dame« vodijo semkaj na sprehod svoje pse in prostaški nagon se sprošča v napisih po zidovih. Nekatere od za-

služnih mož zastopajo na Navju res samo še nagrobniki; njihov pepel je neprenosen ostal tam, kjer je »vzela zemlja v sebe njihove moči«. Nad njim pa postavljamo stojnice za vinsko razstavo...

»Exegi monumentum...«

OPOMBE

Za vse fotografske posnetke se toplo zahvalujem prijaznosti kolega Damjana Prelovška.

1. Avgust Žigon, Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870: 2. Nagrobniki Čopu, Linhartu, Juli-

janiju. Slovan XV, 1917, str. 321 ss. — France Kidrič: Prešernov album. Ljubljana 1950, str. 308 ss, sl. str. 139. — Spremnno besedilo za ta del albuma sta po Kidričevi smrti dopisala Alfonso Gspan in Mirko Rupel; spomenike je popisal menda prvi. — 2. Prim. SBL II, str. 479 (avtorja Rudolf Andrejka in France Kidrič). — 3. Ne sme nas motiti, da je Izidor Cankar (Langusove risanke: Začetki romantičnega slikarja. Razprave I. razreda SAZU IV/4, str. 15 ss) kakor večino drugih tudi to Langusovo risanko datiral v prezgodnji čas rimskega študija ali tik po njem, to je okoli leta 1826. — Pri Cankarju ima risanka številko VIII. in staro galerijsko inv. št. 952. — 4. Sliko glej v cit. »Prešernovem albumu« str. 63 in tekst str. 291. — 5. Ibid. str. 103 in 300. — 6. Tuđi akad. Božidar Jakac, ki je kot odličen portretist vaje presojati črte človeškega obraza, dopušča možnost, da gre res za Čopov portret. — 7. Prešernov album, op. cit.

str. 309, sl. str. 140 in str. 310, sl. str. 146. — 8. Viktor Steska, Naši spomeniki iz empirske dobe. ZUZ VIII, 1928, str. 57 ss, sl. str. 58. — Glej tudi: Carniolia I, 1838—1839, str. 379. — 9. Dorfmeistru (1774 Dunaj — 1839 Ljubljana), učitelju risanja na ljubljanski normalki, je posvetil Vodnik v enem od zapisov svoje pesmi »Bohinjska Bistrica« kitico o Savici (»Vincence, pisec / z barvami, / Savico mi pisal / s črtami.«). — Izbrane pesmi Valentina Vodnika. Uredil Alfons Gspan. 1958, str. 184. — 10. Reprodukciyo Vodnikovega nagrobnika pred okrnitvijo in prenosom na Navje glej v: Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda. Celje 1928—1939, str. 339. — 11. Prešernov album, op. cit. str. 308, sl. str. 137. — Risbo hrani NUK. — 12. Ibid. str. 310. — 13. Op. cit. str. 14. — 14. Josip Mal, Kustos Freyer med slavisti. Čas X, 1916, str. 155 ss. — 15. Rudolf Molè, Navje. Naš Bežigrad. 1940, str. 72 ss.

SMRTNA KAZEN V TISKU NA SLOVENSKEM (1848—1878)

PETER VODOPIVEC

»Katero pravico si lastijo ljudje, da pobijajo svoje vrstnike? Prav gotovo ne tiste, iz katere izhajajo suverenost in zakoni. Ti so le vsota najbolj drobčenih delcev osebne svobode vsakega posameznika. Predstavljajo skupno voljo, ki je skupek volj posameznikov. Toda kdo je pripravljen prepustiti odločitev o svoji usmrtitvi drugim? Kako lahko odpoved najmanjšemu delu posameznikove svobode kdajkoli vključuje največje dobro med vsemi, življenje samo? In, če bi se to zgodilo, kako bi se tako načelo strinjalo z načelom, ki ne daje nobenemu človeku pravice, da bi si vzel sam svoje življenje? To pravico bi pač moral imeti, če ima moč, da daje pravico do svoje usmrtitve drugim ali družbi kot celoti.

Smrtna kazen torej ni pravica, saj sem pokazal, da kaj takega ne more biti; je vojna naroda (države) proti državljanu, čigar uničenje je presojeno kot potrebno in koristno. Toda, dobil bi pravdo v prid človeštva, če bi dokazal, da njegova smrt ni niti koristna, niti potrebna.« (Cesare Beccaria, »Dei delitti e delle pene«, Livorno 1764).¹

I

Nasprotovanje kaznovanju s smrtjo ima dolgo zgodovinsko tradicijo. Že od nekdaj so posamezniki dvomili v pravico oblastnikov in države do obsojanja na smrt in usmrtitve (tako npr. v »našem kulturnem krogu« zlasti besedniki zgodnjega krščanstva in nasilje zavračajoči prekrševalci reformacijskega časa). Toda v splošnem so

ostajali nasprotniki smrtne kazni vse do 18. stoletja osamljeni posebneži, medtem ko je videla velika večina prebivalstva — z razmišljajočimi ljudmi vred — v smrti kazni nekaj povsem naravnega. Vprašanje o kaznovanju s smrtjo se je tako široko in načelno zastavilo šele ob radikalnem prelomu razsvetljenstva z vladajočimi naziranjmi, ki je tudi pravu in kazni odrekel njuno dotedanjo (teološko) utemeljitev. Prizadevanja po novi »tostranski« utemeljitvi prava in kazni, ki jim je bil vodilo razum, z razsvetlenskimi idejami o naravi, svobodi in človeku so — ob optimističnem zaupanju, da je človek v bistvu dober, da v njem torej dobro prevladuje nad zlom in ga je zato mogoče spremeniti in poboljšati — nujno vodila tudi k spraševanju o kazni s smrtjo; ne nazadnje je na problem opozarjala sama kaznovalna praksa s samovoljnostjo pri obsojanju na smrt, silno krutimi javnimi usmrtitvami in pogostim kaznovanjem s smrtjo, saj je bila smrtna kazen predvidena celo za manjše delikte, kot so kraja, beračenje, tihotapstvo ali — v Angliji — seko dreves v javnem drevoredu (v Franciji je bila npr. v 18. stoletju smrtna kazen predvidena za več kot sto, v Angliji celo do dvesto kaznivih dejanj).²

Prvi razsvetljenjski pisec, ki se je glasno in odločno zavzel za odpravo smrtne kazni, je bil milanski odvetnik Cesare Beccaria. Svoje poglede na kaznovanje in smrtno kazen je razložil v drobni knjižici z naslovom »Dei delitti e delle pene« (1764), s katero si je pridobil nesmrten sloves. Po Beccariu je smrtna kazen večkratno ne-